

Droga do Shoah

Holocaust, shoah, zagłada – ktokolwiek słowa byśmy użyli, tyczą się eksterminacji Żydów w latach czterdziestych XX wieku. Ta hańba ludzkości zrodziła się w umysłach wielu ludzi, ogarniętych antysemityzmem i chorą nienawiścią, która prawie zawsze jest przyczyną zbrodni. Artykuł ten ma na celu przybliżenie Czytelnikowi drogi, jaką pokonała ludzkość w antysemityzmie od starożytnego Egiptu do rozpoczęcia eksterminacji Żydów w latach czterdziestych XX wieku. Pisząc w niniejszym artykule wyrażam antysemityzm, mam na myśli uprzedzenia i dyskryminację Żydów, jako grupy społecznej i religijnej, a nie, jak to czasami ma miejsce, wszystkich ludzi pochodzenia semickiego.

Starożytność

Antysemityzm był obecny w historii ludzkości od dawna. Pierwsze wzmianki mówią o mordach na tle religijno-społecznym w czasach przedchrześcijańskich w Egipcie i Grecji. Także w cesarstwie rzymskim po edyktie tesalońskim z 380 roku naszej ery dochodziło do mordów o podłożu religijnym. To właśnie kwestie wiary zapoczątkowały antysemityzm w świecie antycznym i chrześcijańskim. W czasach starożytnych, monoteistyczna religia Izraelitów stała w konflikcie z politeistycznymi religiami Egipcjan, Greków i Rzymian. Wiara mojżeszowa była wolna od niemoralnych mitów i okrutnych rytuałów, w opozycji do innych religii. Ponadto judaizm zabraniał oddawania czci obrazom, posągom i innym przedmiotom sztuki w myśl zasady, że Bóg ma nieskończony majestat i jest bytem doskonałym, na którego podobieństwo został stworzony człowiek.

W VII wieku naszej ery w Europie zdominowanej przez chrześcijan kolejne synody odbywające się na terenie dzisiejszej Francji i Hiszpanii ograniczały relacje żydowsko-chrześcijańskie. W myśl tych edyktów, przymuszano dorosłych i dzieci wyznania mojżeszowego do nawracania się na religię chrześcijańską. Powszechnym zjawiskiem w tamtych czasach były dysputy, w których brali udział duchowni chrześcijańscy i zmuszani do tego rabini. Na ich podstawie wykazywano także, że to Żydzi są winni śmierci Chrystusa.

W XI wieku doszło we Francji do pierwszych dużych wypędzeń Żydów z Orleanu i Moguncji. W trakcie pierwszych wypraw krzyżowych w Nadrenii dość często dochodziło do samosądów i mordów. Podobne wypadki miały miejsce w zdobytej przez krzyżowców Jerozolimie (1099). W wielu miejscowościach ówczesnej Europy, w szczególności po soborze Laterańskim V (1512–1517), wprowadzano coraz to nowe restrykcje dotyczące Żydów, takie jak zakaz leczenia chrześcijan, obowiązek noszenia żółtych naszywek na ubraniach, wysokich czapek czy zamieszkiwania całej grupy Żydów w jednym miejscu,

czego przykładem jest wyspa Ghetto Nuovo koło Wenecji. Średniowiecze to okres wypędzeń całych populacji Żydów z obszarów Francji (XIII–XIV wiek), Anglii (1290), Hiszpanii i Portugalii (1492–1497). Żydzi jako grupa byli oskarżani o różne przestępstwa: mordy rytualne, bezczeszczenie hostii, zamordowanie Jezusa (zanegowane dopiero przez Sobór Watykański II), zatrutowanie studni, rozsiewanie chorób i epidemii, kontakty z szatanem, okradanie ludności. Wspomniane okradanie było powiązane z tym, że niektórzy Żydzi ze względu na znajomość rachunków byli poborcami podatków – czyli de facto – okradali – ludność na rozkaz możnowładców. Żydom zabroniono wznoszenia nowych synagog, zmiany miejsca pobytu bez zezwolenia i pożyczania na procent.

Â

W efekcie prześladowań w zachodniej Europie, Żydzi zaczęli migrować na wschód, a głównie na tereny ówczesnej Polski, co miało miejsce między XI a XV wiekiem. Migracja ta podyktowana była szeroką tolerancją religijną i sytuacją ekonomiczną na tych terenach. Nie bez przyczyny najbardziej tolerancyjny kraj Europy, czyli Rzeczpospolita Obojga Narodów, była zwana przez samych Żydów paradijskim *Judaeorum*.

Â

Nowożytność

Â

Antysemityzm w Europie między powstaniem reformacji a XIX nie osłabł. Dalej dochodziło do lokalnych pogromów, konfiskat majątków i kultywowania przesądów dotyczących Żydów. W XIX wieku rozwinął się do tego nacjonalizm, uznający naród na najwyższe dobro i głoszący, że państwo i naród są tylko wtedy, gdy ogół ludzi mówi tym samym językiem oraz ma wspólną historię i kulturę. Na tle haseł nacjonalistów europejskich społeczność żydowska, tak ortodoksyjna jak i laicka, mająca własną kulturę, religię i język, nie mieściła się w pojęciach narodowych. Nacjonalizm dziewiętnastowieczny cechował jeszcze darwinizm społeczny, głoszący w uproszczeniu teorię, że świat ludzki jest tożsamy ze światem zwierzęcym, który cechuje się tym, iż osobniki silniejsze zawsze wygrywają, a słabsze nie mają prawa żyć.

Â

Pod koniec XIX i na początku XX wieku doszło do kilku wydarzeń w Europie mających podtekst nacjonalistyczno-antysemicki – sprawa francuskiego oficera Alfreda Dreyfusa czy pogromy Żydów w carskiej Rosji w latach osiemdziesiątych XIX wieku oraz 1905 roku. Nic zatem dziwnego, że

nieortodoksyjni Żydzi garnęli się do nowego ruchu społecznego, jakim był komunizm, z założenia ateistyczny i egalitarny.

Â

Wybuch Wielkiej Wojny zmobilizował miliony armie na całym świecie. Po obu stronach walczyli ze sobą żydowscy żołnierze w armiach II Rzeszy, Austro-Węgier, Rosji czy Francji. Mimo zaangażowania w narodowe konflikty, Żydzi byli postrzegani w przeważającej większości jako wojenni spekulanci, bankierzy i ci, którzy co dorobili się na trupach naszych rodaków. W szczególności takie oskarżenia pojawiały się w pokonanych Niemczech. Republika Weimarska, czyli demokratyczna spadkobierczyni II Rzeszy, była postrzegana przez samych Niemców jako państwo powstałe z dyktatu mocarstw alianckich, na które nałożono ogromną kontrybucję, powodującą kryzys, hiperinflację i ogólne zubożenie społeczeństwa. Na tym gruncie pojawiła się w 1919 roku mała, o zasięgu wówczas regionalnym, partia DAP, przekształcona w 1920 roku w Narodowosocjalistyczną Niemiecką Partię Robotników (NSDAP).

Na czele jej stanął Adolf Hitler, który po nieudanym puczu monachijskim w 1923 roku został osadzony na mocy wyroku sądu w twierdzy Landsberg. To właśnie tam powstał manifest narodowych socjalistów, książka (1925-1926).

W tej autobiograficznej książce Hitler opisał między innymi swoje biedne młodzieńcze życie, obarczając przy tym Żydów winą za wszelkie zło i swoje bezrobocie w okresie wiedeńskim. Oprócz wspomnień z młodości pisał także o potrzebie Lebensraumu dla narodu niemieckiego, rasy aryjskiej (najlepszej, według niego, z ras ludzkich) i zawarł w niej manifest NSDAP. Sama NSDAP, mimo że po ponownej legalizacji zdobywała głosy ludzi, byłaby tylko małą, krzykliwą partią, (5% głosów do Reichstagu w 1925 roku, 3% w 1929), gdyby nie Wielki Kryzys.

Â

Niestety, dla demokracji młodej Republiki Weimarskiej w 1929 roku doszło do światowego kryzysu finansowego. Przyczyną była chciwość ludzka i nakręcanie bańki spekulacyjnej i jak zawsze w takim wypadku oskarżano o taki obrót rzeczy (1929) żydowską finansjerę. Na fali spektakularnych upadków wielu firm, rosnącego w zastraszającym tempie bezrobocia, inflacji i biedy, wychodząca z kryzysu początku lat dwudziestych Republika Weimarska zamieniła się w borykające się z problemami państwo i przy okazji zarzewie populizmu, nazizmu i szowinizmu. Po wyborach listopadowych 1932 roku Republika Weimarska, w wyniku przesileni politycznych, przekształciła się z początkiem nowego roku w III Rzeszę, a wszystko nie za sprawą jej mieszkańców, którzy zagłosowali na NSDAP (33% głosów w wyborach), ale wewnątrzgabinetowych rozgrywek.

Â

Odwoływanie się do pragermańskich korzeni, rewizja postanowień traktatu wersalskiego, obiecwana poprawa bytu, zdobycie przestrzeni na Wschodzie oraz oskarżanie komunistów i Żydów za przegraną w Wielkiej Wojnie były hasłami, które poderwały 1/3 Niemców do poparcia nazistów w demokratycznych wyborach. Po 30 stycznia 1933 roku, a w szczególności po podpaleniu Reichstagu 27 lutego i uchwaleniu dzień później ustawy o likwidacji zagrożenia dla Narodu i Rzeszy, nic już nie mogło oderwać Hitlera od pełni władzy i realizacji swoich postulatów.

Â

III Rzesza

Â

W niespełna dwa miesiące od przejęcia władzy przez nazistów, 21 marca 1933 roku, otworzono pierwszy oboz koncentracyjny w Dachau, w którym przetrzymywano najpierw komunistów i socjaldemokratów, a po kilku tygodniach także Żydów. Od czerwca komendantem obozu został Theodor Eicke – człowiek, który stał się – nauczycielem – dla wszystkich przyszłych komendantów obozów koncentracyjnych i obozów zagłady. To właśnie on stworzył na podstawie KL Dachau model wzorcowy dla innych obozów, włącznie z regulaminem dla więźniów. Do 1939 roku na terenie Rzeszy, włącznie z wcieloną po Anschlussie Austrią, istniały obozy koncentracyjne Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Ravensbrück i Mauthausen oraz wiele filii. Już od samego początku eksterminacja więźniów politycznych i kryminalnych oraz Żydów polegała na morderczej pracy (przeważnie bezsensownej w tamtym czasie), egzekucjach, biciu i znęcaniu.

Â

W celu legalizacji antysemityzmu w III Rzeszy i przyszłej eksterminacji Żydów wprowadzono 15 września 1935 roku na zjeździe Reichstagu w Norymberdze trzy ustawy, zwane potocznie norymberskimi. Jedną z nich była ustawa o ochronie krwi niemieckiej i niemieckiej czci, która głosiła możliwość pozbawienia Żydów obywatelstwa Rzeszy, zakaz sprawowania przez nich funkcji publicznych (administracja, medycyna, wojsko) oraz zawierania małżeństw mieszanych z Aryjczykami i utrzymywania przez nich stosunków intymnych z nie-Aryjczykami (Rassenschade). Po 1935 roku co raz częściej dochodziło do aktów agresji na Żydów w Rzeszy, grabienia majątku, podpalen mieszkań i sklepów. Społeczeństwo niemieckie, zaślepione wiarą w Führa i sukcesami na polu dyplomacji (zajęcie Saary, wprowadzenie obowiązkowej służby wojskowej, podpisanie z Wielką Brytanią układu o ograniczeniu zbrojeń na morzu, remilitaryzacja Nadrenii), nie widziało bądź nie chciało widzieć, że coraz częściej znikają ich żydowscy sąsiedzi. W parę dni po Anschlussie pojawił się w Wiedniu SS-Untersturmführer Adolf Eichmann z zadaniem wysiedlenia Żydów i zagarnięcia ich majątku. Wyjątkową perfidię w działaniach władz widać choćby po tym, że z jednej strony prześladowano Żydów, a z drugiej umożliwiano im ucieczkę z kraju za cenę pozostawienia całego majątku i wykupienia za ogromne sumy biletu w jedną stronę bez możliwości powrotu.

Â

Na tych przykładach dobitnie widać, że władzom III Rzeszy przyświecały dwa cele. Po pierwsze: zagarnięcie majątku, dzieł sztuki, nieruchomości po Żydach. Po drugie: wyrzucenie ich z kraju lub w ostateczności likwidacja fizyczna. Pod koniec 1938 roku doszło w Rzeszy do masowych wysiedleń Żydów polskich z jej terenów, bez jakiegokolwiek zapowiedzi dyplomatycznej na linii Berlin-Warszawa. Nad granicę z Polską maszerowały kolumny w łącznej liczbie około 17-20 tysięcy przymusowych uciekinierów. Właśnie to wydarzenie było bezpośrednią przyczyną morderstwa niższego rangą sekretarza ambasady niemieckiej w Paryżu, Ernsta vom Ratha, dokonanego przez Herszela Grynszpana, którego rodzinę deportowano w ten właśnie sposób. Zabójstwo dyplomaty w Paryżu i członka NSDAP Wilhelma Gustloffa w Davos dwa lata wcześniej, w obu wypadkach przez Żydów, spowodowało histerię, której następstwem była kryształowa noc – akcja wymierzona we wszystkich Żydów zamieszkujących tereny Rzeszy. Rozpoczęła się w nocy z 9 na 10 listopada 1938 roku, a zainicjowana została przez władze partyjne i państwowe. Podpalenia synagog, rozbijanie witryn sklepów żydowskich (specjalnie oznakowanych po ustawach norymberskich), pobicia i morderstwa były w tamtych krwawych dniach na porządku dziennym. Policja nie interweniowała, natomiast straż pożarna czekała cierpliwie na spalenie się budynków żydowskich i zabezpieczała przed ewentualnym rozprzestrzenieniem się ognia na aryjskie domy i sklepy.

Â

Do końca 1938 roku III Rzeszę Niemiecką opuściło około ćwierć miliona z 565 tysięcy zamieszkujących Rzeszę Żydów. W tamtym czasie najwyższe kierownictwo III Rzeszy nie miało doprecyzowanych planów wobec Żydów. Rok przed Anshlussem Eichmann, doskonale znający jidysz, udał się do Palestyny (będącej pod kontrolą Wielkiej Brytanii) w celu zbadania możliwości transportu niechcianych Żydów z terenów III Rzeszy wprost na ten obszar. Przy okazji nawiązał kontakt z wielkim muftim Jerozolimy Hadż Muhammedem Aminem al-Husseininem. Współpraca ta nie była przypadkowa. Od końca XIX wieku, wraz z powstaniem ruchu syjonistycznego, spora część Żydów zaczęła się ponownie osiedlać na terenach Palestyny, będącej wówczas terytorium państwa osmańskiego.

Â

Wraz z zakończeniem Wielkiej Wojny z każdym rokiem coraz więcej Żydów przybywało do Palestyny, a obecność żydowskich osadników powodowała napięcia z rdzennymi arabskimi mieszkańcami. W latach 1921, 1925, 1929 i 1936 dochodziło do zamieszek na tle rasowym między Arabami, Żydami a sprawującymi mandat na tych terenach siłami Wielkiej Brytanii. Tuż przed wybuchem wojny, 17 maja 1939 roku, w wyniku nacisków strony arabskiej Wielka Brytania opublikowała kolejną – „Białą Księgę”, dopuszczającą wjazd zaledwie 15 tysięcy żydowskich imigrantów do Palestyny w ciągu najbliższych pięciu lat. „Biała Księga” praktycznie zamknęła Żydom bramy Palestyny. Nie tylko kierunek palestyński został do wybuchu II wojny zamknięty dla Żydów uciekających przed nazizmem. Wyrażna niechęć państw demokratycznych do przyjmowania pozbawionych majątku (w wyniku przymusowego pozostawienia majątku w Rzeszy) Żydów miała miejsce także w Szwajcarii, USA czy Wielkiej Brytanii.

Â

Przyjmowano tylko wybitne talenty (na przykład Einsteina) lub ludzi, którzy mieli dość dobre kontakty. Pod koniec lat 30. rozważano jeszcze możliwość wysiedlenia Żydów z III Rzeszy i z Polski na Madagaskar. O ile plan obozu narodowego w Polsce nie zrealizowano ze względu na oburzenie opinii publicznej, o tyle plan niemiecki był nierealny z kilku powodów. Po pierwsze: Madagaskar był wtedy terenem zamorskim Francji, a po drugie: jedyną możliwością transportu dużej liczby ludzi na wyspę był transport morski, co po wybuchu wojny było niemożliwe ze względu na brak odpowiedniej liczby statków i potężną Royal Navy. Zatem większość planów nazistów, dotyczących wysiedleń Żydów przed wybuchem II wojny i w trakcie jej trwania na inne kontynenty, została porzucona z oczywistych powodów.

Â

Prorocze słowa Prowadzona od sześciu lat kampania nienawiści wobec Żydów w III Rzeszy, lokalne pogromy, obarczanie tej grupy za niepowodzenia w trakcie trwania Wielkiej Wojny i biedę lat dwudziestych, uznanie za źródło wszelkich chorób i aberracji spowodowało zobojętnienie Niemców i wyraźną niechęć do Żydów, tak niemieckich, jak i zamieszkujących inne kraje europejskie. Z drugiej strony, dążenie Niemiec do rewizji traktatu wersalskiego, nieograniczone zbrojenia, zajęcie Saary, remilitaryzacja Nadrenii, aneksja Austrii i Sudetów prowadziła prostą drogą w kierunku wojny. Przemawiając w Reichstagu 30 stycznia 1939 roku, Adolf Hitler w dość prosty sposób nakreślił przyszłość Żydów, którzy znajdują się bądź znajdą pod panowaniem III Rzeszy:

Â

Â „Dziś po raz kolejny będę prorokiem: jeżeli europejska i światowa żydowska finansjera popchnie jeszcze raz narody w wojnę światową, to rezultatem jej nie będzie bolszewizm na świecie, a z nim wygrana Żydów, lecz całkowite unicestwienie żydowskiej rasy w Europie”.

Â

Â Nastroje antysemickie zaczęły dominować po wybuchu wojny i w jej trakcie, przede wszystkim w krajach Europy Wschodniej, Holandii, Francji, krajach nadbałtyckich i na Ukrainie. Jak się okazało, słowa wypowiedziane przez Adolfa Hitlera w Reichstagu w sprawie Żydów i ich przyszłości były niestety prorocze.

Â

- Bibliografia
1. Adam Szostkiewicz, Naznaczenie, Âž Polityka. Historia Źydów, 2008, nr 1.
 2. Hanna Zaremska, Chrześcijananie i Źydzi w Średniowieczu: od tolerancji do wypędzeni, Âž Magazyn Historyczny, 1991, nr 6.
 3. Adolf Hitler, Mein Kampf, Kraków: Werset, 1992.
 4. Jan Sehn, Wspomnienia Rudolfa Hoessa, Warszawa: Wyd. Prawnicze, 1960.
 5. Martin Gilbert, Kristallnacht: Prelude to destruction, Nowy Jork: HarperCollins, 2006.
 6. <http://www.historyplace.com/worldwar2/holocaust/h-threat.htm> z dnia 18.11.2009

/źródło: Â Adam Stankiewicz, historia, konfliktybrojne.pl/